

Relvastamata vastupanu aastail 1940–41

IV

VIKTOR NIITSOO

(Algus Tuna 1/2000)

Vabariiklik Ühing

1. juulil 1941 arreteeris NKGB Tallinnas Tallinna Linna Rahvaharidusosakonna arveametniku Kalju Oja (1920). 7. detsembril 1941 koostatud süüdistuskokkuvõtte järgi oli NKGB saanud andmeid, et Tallinnas on nõukogudevastane grupp, kuhu kuuluvad Kalju Oja, Lembit Tampere, Erik Raiküla jt, mis arendab nõukogudevastast ja natsionalistlikku tegevust ning moodustab analoogilisi grupe teistes Eesti linnades. Eeluurimine selgitas välja, et K. Oja isa Tasuja Oja oli olnud mõisaomanik, samuti oli ta olnud valituna Tööerakonna nimikirjas II ja III Riigikogu liige, ent seoses süüdistustega oma talu mahapõletamises eesmärgiga saada kindlustusraha, oli ta sunnitud parlamendist lahku- ma. Samuti oli ta Kaitseliidu väljapaiste- v organisatsioon ja tegelane, kuni Eesti "sovetiseerimiseni" oli Suurupi me- rekindluse ülema abi. Olles kasvata- tud kodanlikus ja kontrrevolutsioonilises vaimus, võttis K. Oja nõuko- gude võimu kehtestamise Eestis vastu vaenulikult. Esimestest päevadest peale asus ta otsima võimalusi aktiiv- seks võitluseks nõukogude võimu vastu. K. Oja levitas nõukogude-

vastast ja kodanlik-natsionalistlikku kir- jandust noorte seas, asus koondama enda ümber nõukogudevastastelt mee- lestatud noorsugu. K. Oja moodustas grupi, mida ta juhtis ja mille nimetusena on süüdistuskokkuvõttes ära toodud *Respublikanskoje obštšestvo*. (Kuna toi- mikus sellele eestikeelset vastet ei lei- du, võtame vaikimisi grupi eestikeelseks nimetuseks *Vabariiklik Ühing*.) K. Oja üritas oma tuttava Ruth Veimre abil luua organisatsiooni filiaali Kohtla-Järvel, andes R. Veimrele nõukogudevastast kir- jandust levitamiseks sealsete noorte seas. R. Veimret juhendas K. Oja salaja- se kirjavahetuse teel.¹⁵¹

K. Oja kohtu alla ei jõutud anda, sest tema toimik läks vangitapis kaduma. Vahepeal asus K. Oja toimik NKVD 1. spetsosakonnas seoses Oja tagaotsimi- sega vangitappidel. Ilmselt viibis K. Oja sel ajal mõnes Ussollagi vanglas. Alles oktoobris 1944 peatati eeluurimine seos- ses K. Oja haigusega (reaktiivne psüh- hoos ja düstroofia). 20. septembriks 1945 oli ta juba piisavalt tervenunud ja see võimaldas eeluurimist jätkata.¹⁵²

Mõningat teavet K. Oja juhitud or- ganisatsiooni tegevuse kohta saab tema poolt ülekuulamistel antud ütlustest.

¹⁵¹ ERAF, f 130, s 9874, l 48–51.

¹⁵² Samas, l 26–27.

K. Oja tunnistas muu hulgas järgmist: "... oma tuttavate seas propageerisin vajadust pöörduda tagasi kapitalistliku korra juurde Eestis. Selle propaganda mõjul koondus minu ümber nõukoguvastane grupp noori, kel olid samasugused nõukogudevastased vaated kui minul. /.../ Peale minu olid grupis veel Erik Raiküla, Lembit Tampere ja Veetamm – õpilased. /.../ Minu praktiline tegevus seisnes selles, et okt. 1940 kuni maini 1941 ma süstemaatiliselt 2–3 korda ja enam kuus kutsusin kokku salajased koosviibimised nõukogudevastase grupi liikmetest ja teistest noortest, mis tavaliselt toimusid kas minu korteris või Erik Raiküla korteris, aga vahel ka kohvikus Kolumbia ja Feischner. Neil koosviibimistel tavaliselt tegin ettekande nõukogude võimu kehtiva korra kohta koos poliitilise analüüsiga, võrreldes seda kapitalistliku süsteemi juhtimiskorraldusega, kusjuures alati püstitasin ettekande nii, et halvustasin nõukogude süsteemi ja ülistasin kapitalistlikku süsteemi. /.../ Peale selle levitasin koosviibijate seas kodanlik-natsionalistlikku kirjandust. /.../ ... koosviibimistest võtsid osa Erik Raiküla, Lembit Tampere, Veetamm, Mandel ja Ivar Paulson. Peale selle vestlesin korduvalt nõukogudevastastel teemadel Erik Loiti, Ilmar Laabani, Grünthali ja Normaaga, ent viimased neli illegaalsetest kohtumistest osa ei võtnud. /.../ Olles veendunud suurte lääneriikide sõjalises võidus, pidasin vajalikuks orienteeruda Inglismaale ja Ameerikale, kes tulevasel rahvusvahelisel konverentsil peavad aitama Eestil lahkuda N. Liidust ja looma Eestis kodanlik-demokraatliku valitsemisvõimu Inglismaa ja Ameerika valitsemise eeskujul. Selle eesmärgi saavutamiseks pidasin vajalikuks luua nõukogudevastane grupp tehastes ja õppeasutustes, mida nimetasin *Vabariiklikuks Ühinguks*. /.../ Tegin ülesandeks Ruth Veimrele (16 a.), kes töötas Kohtla-Järvel Põlevkivi kaevanduste valitsuse kaadriosakonnas (oli ka komnoor), luua filiaal Kohtla-Järvel, kuid ta ei teinud seda."¹⁵³

2. juulil 1946 mõistis Kirovi oblasti MVD EN K. Ojale VNFSV Krk §-de 58-10, 58-11 alusel 6 aastat PTL-i. Vabanes 2.07.1947, samal aastal viibis ravil Vabariiklikus Tallinna Vaimuhaiguste Haiglas.¹⁵⁴ Uuesti arreteeriti 6.07.

1949 ja mõisteti MVD erinõupidamise poolt 24.09.1949 asumisele Krasnojarski krais. Vabanes 1954. aastal.¹⁵⁵

K. Oja töötas pikki aastaid Tallinnas Kreutzwaldi-nimelises raamatukogus. Oli üks vähestest tol ajal vastupanuliikumises osalenuist, kes osales aktiivselt Eesti taasiseseisvumise eest peetud võitluses (ERSP asutajaliige (1988), juhatuse liige ja aseesimees, osales aktiivselt kodanike komiteede liikumises, valiti selle Ajutise Sidetoimkonna liikmeks, Eesti Kongressi saadik ja Eesti Komitee liige).

Enne Punaarmee Eestist pagemist õnnestus tšekistidel organisatsiooni liikmetest tabada üksnes K. Oja. Teistel õnnestus end varjata kuni sakslaste tulekuni. Ometi ei säästnud see neid hilisematest repressioonidest. Puidukunstnik Erik Raiküla (1921) arreteeriti tšekistide poolt 11.11.1945 ja mõisteti 25.02.1945 NKVD EN-i poolt 5 aastaks asumisele Tjumeni oblastisse.¹⁵⁶ Lembit Tampere (1921) arreteeriti 15.02.1945 ja 7.08.1945 mõisteti talle MVD tribunali poolt VNFSV Krk § 58-1a alusel 15 aastat PTL-i. Suri vangistuses 11.05.1949.¹⁵⁷

Sini-Must-Valge

Selle aastatel 1940–1941 Tallinnas tegutsenud põrandaaluse vastupanuorganisatsiooni kohta leidub lünklikke andmeid A. Raidla, K. Sinijärve, J. Pärkmaa ja V. Ehala toimikutes. Juurdlus tuvastas K. Sinijärve ja V. Ehala side-med. Jääb aga selgusetuks, kas neil oli kontakte A. Raidla ja J. Pärkmaaga ning kas viimased olid omavahel koostöös. Mingeid muid asitõendeid peale arreteeritute ütluste organisatsiooni tegevuse kohta toimikutes ei leidu.

27. juulil 1941 arreteeriti Tallinnas NKVD poolt Arvo Raidla. Arreteerimise määruuses süüdistati teda kuulumises kontrrevolutsioonilisse organisatsiooni *Sini-Must-Valge*. Uurimist ei jõutud lõpule viia, sest A. Raidla suri 2.12.1941 Ussollagis.¹⁵⁸

¹⁵³ Samas, l 29–35.

¹⁵⁴ Samas, l 48–50.

¹⁵⁵ Poliitilised... I, lk 339.

¹⁵⁶ Samas, lk 401.

¹⁵⁷ Samas, lk 532.

¹⁵⁸ ERAF, f 130, s 3453.

Sini-Must-Valge tegevusega seostasid tšekistid ka Sõjavägede Ühendatud Õppeasutuse jaõulemat nooremseersant Karl Sinijärve (1916). Viimane arreteeriti 17. juulil 1940 süüdistatuna lendlehtede levitamises ja sini-must-valge lipu heiskamises 21. juunil 1940 miitingu ajal Tallinnas. Tolleaegse paberimajanduse stiilinäitena olgu siinkohal ära toodud "Kahjuliku tegevuse katkestamise määrus 199", mille alusel poliitiline politsei (mõistagi NKVD korraldust täites) K. Sinijärve arreteeris:

"1940. a. juulikuu 17. päeval Poliitilise Politsei Komissar Tallinnas tähele pannud, et Karl Sinijärve põhjendatult kahtlustatakse tegevuses mis on ohtlik riigi sisemisele julgeolekule ja avalikule korrale ning võib rikkuda riigi välissuhteid, mispärast käsitades Kaitseisukorra Seaduse (RT 1938, 40, 365) § 23

määras:

E. Vab. kod. Karl Sinijärv sündinud 17. augustil 1916. a. võtta vahialla /.../"

Poliitilise Politsei

Komissar Tallinnas

18. juulil 1940¹⁵⁹

Ülekuulamisel kasutas K. Sinijärv hilisemal ajal šveikimise nime all tuntuks saanud võtet, mis seisnes teeseldud lollakas-truualamlikus hoiakus uute võimude suhtes: "Minu lendlehtede kavandis olid järgmised mõtted: kõik uuele valitsusele usaldust avaldama lip-pude all ja ühislaulude saatel."¹⁶⁰

Küsimuse puhul, mida ta teab salajasest organisatsioonist, mida nimetati vahel "Eesti lipp" ja vahel "sini-must-valge", šveikimine enam ei aidanud ja K. Sinijärv tunnistas selle kohta järgmist: "Sellest rääkis mulle Ehala pärast seda kui temalt küsisin, miks ta kannab rahvusvärvilist linti rinnas. Siis rääkis Ehala, et tema tahaks moodustada meie

lippkonda rahvuslikku rakukest. Ta andis mõista, et sellised olevat juba olemas ja /.../ et tal on sidemed nendega."¹⁶¹ Samas eitas K. Sinijärv kuulumist kontrrevolutsioonilisse organisatsiooni.

Ilmselt K. Sinijärve ütluste põhjal arreteeris NKVD 15. juulil 1940 Tallinnas Vootele Ehala (1920), keda esialgu süüdistati osalemises demonstratsioonil Kadriorus presidendi lossi juures. Ehala tunnistas ülekuulamisel, et Sinijärv näitas talle lendlehti ja pakkus levitamiseks, aga ta ei võtnud vastu ega tea midagi organisatsioonist *Sini-Must-Valge*.¹⁶² Vastastamisel K. Sinijärvega jäid mõlemad oma seisukohtade juurde.¹⁶³ Tšekistide "tööluse" tulemusena tunnistas V. Ehala lõpuks, et trükkis ja levitas lendlehti.¹⁶⁴ K. Sinijärv sama süüdistust omaks ei võtnud.¹⁶⁵

Süüdistuskokkuvõttes jäeti organisatsioon osalemine kõrvale ja piirduti sellega, et K. Sinijärv ja V. Ehala astusid üles Riigivolikogu valimiste vastu. Sel eesmärgil valmistas Sinijärv 30 eksemplari lendlehti, millest 20 andis Ehale ülesandega neid levitada Tallinnas noorte seas.¹⁶⁶ Selgusetuks jääb, kas mõlemad tööpoolest ei osalenud põrandaaluse organisatsiooni tegevuses või suutsid nad Pagari tänavapiinakambrites säilitada meelekindlust, et mitte võtta omaks süüdistusi, mis võinuks kaasa tuua mahalaskmise.

11. detsembril 1941 mõistis NKVD Kirovi oblasti EN K. Sinijärvele ja V. Ehale 10 aastat PTL-i.¹⁶⁷ K. Sinijärv vabanes Vjatlagist 31.10. 1943. Seejärel töötas Altai krais Rosa Luxemburgi nimelises kolhoosis. 1944 märtsis mobiliseeriti Punaarmeesse.¹⁶⁸ Aastail 1945–47 oli ajalehe Rahva Hääl kirjasaatja, 1947–49 ajakirja Pilt ja Sõna kirjandusosakonna juhataja, 1949–51 vabakutseline noorsookirjanik. 1951 maist asus tööle ajakirja Sotsialistlik Põllumajandus juurde. V. Ehala edasise saatuse kohta ei õnnestunud andmeid saada.

27. juunil 1941 arreteeriti Tallinnas NKVD poolt Jüri Pärkmaa (1922), keda süüdistati kuulumises "kontrrevolutsioonilisse fašistlikku organisatsiooni *Sini-Must-Valge*, mida juhitakse saksa luure poolt ja mille eesmärgiks on fašismi kehtestamine Eestis". Seoses sõjalauekorraga evakueeriti J. Pärkmaa N. Liidu taga-

¹⁵⁹ Samas, I 1.

¹⁶⁰ Samas, I 35.

¹⁶¹ Samas, I 36.

¹⁶² Samas, I 59.

¹⁶³ Samas, I 72.

¹⁶⁴ Samas, I 82.

¹⁶⁵ Samas, I 85.

¹⁶⁶ Samas, I 87.

¹⁶⁷ Samas, I 93–94.

¹⁶⁸ Samas, I 99.

lasse.¹⁶⁹ Siinkohal jääb toimik pooleli. Nähtavasti pääses J. Pärkmaa tapivagunist põgene-ma seoses ešelonil pommitamisega saksa len-nukite poolt, sest hilisem tagaotsimine vangilaagrites tulemusi ei andnud.

Henn Arensi organisatsioon

28. oktoobril 1940 arreteeriti NKVD poolt Tal-linnas kummistampide tehase Targamaa ja Berg töötaja Henn Arens (1913), 30. oktoobril 1940 Klooga sõjaväebaaside ehituskümnik Ilmar-Magnus Siiak (1915), 29. novembril ETK laotöö-line Endel Koppel (1919), 13. novembril Tallin-na omaavalitsuse kommunaalosakonna kont-rolör Raimond-Abram Nõmman ja Madis Raid (1917), 14. detsembril Majanduse Rahvakomis-sariaadi kontoriteenistuja Harald Sinka (1916) ja tema vend, Tallinna kohaliku majanduse osa-konna arveametnik Arnold Sinka (1917), 13. detsembril kontoriteenistujad Georg-Herbert-Karl Park (1918) ja Rudolf Park (1918) ning 1. novembril Evald Hekles (1917). Noormehi süüdistati nõukogudevastase natsionalistliku organisatsiooni moodustamises.¹⁷⁰

19. märtsil 1941 Tallinnas koostatud süü-distuskokkuvõtte kohaselt värvati Arens ja Koppel organisatsiooni ühe selle juhtliikme Tammemäe poolt ning asusid omakorda vär-bama uusi liikmeid. Grupp pidas regulaarselt koosolekuid Arensi korteris Tallinnas Lai 4-4, kus Tammemäe ja Arensi juhatusel arutati võitlusmeetodeid nõukogude võimu vastu ja jagati ülesandeid grupi liikmeile võimaliku sõjategevuse puhuks Saksamaa ja N. Liidu vahel, mil organisatsioon pidi põranda alt välja tulema ja võtma relvade abil võimu. Kõiki süü-distati kuulumises organisatsiooni ja relvasta-tud väljaastumise ettevalmistamises.¹⁷¹

Erich Tammemäe tegevusest tuleb juttu allpool seoses Ülo Maramaa juhitud *Päästeko-mitee* tegevusega. Etteruttavalt olgu öeldud, et H. Arensi grupi sissekukkumine tõi kaasa ka *Päästekomitee* avastamise tšekistide poolt.

H. Arens tunnistas ülekuulamisel 27. ok-toobril 1940 ülipikal ülekuulamisel (toimiku kohaselt algas ülekuulamine 27. oktoobril kell 20 ja lõppes 29. oktoobril kell 2.45) järgmist: "...kontrevolutsioonilisel organisatsioonis

olid järgmised ülesanded: "1. Värvata Nõuko-gude võimule vaenulikke isikuid ettevõtetes, asutustes, sides, raudteel ja sõjaväeosades. 2. Värvatuid valmistada ette relvastatud välja-astumiseks. Saksa vägede saabumisel Eestis-se, haarata relv käes strateegilised punktid. /.../ Peale selle läbi viia elanike seas propagan-dat, et üles kütta rahvuslikke tundeid Nõuko-gude võimu vastu ja iseseisva Eesti moodus-tamiseks. /.../ Mind värbas Erik Tammemäe, kes töötas raudtee töökojas. /.../ Kogu organi-satsioon jagunes 12 grupiks, grupid omakorda jagudeks, igas 6–8 inimest."¹⁷²

14.–15. aprillil 1941 mõistis BS NKVD VS H. Arensile ja E. Koppelile VNFSV Krk § 58-2 alusel 10, I.-M. Siiakule ja R.-A. Nõmmanile § 17-58-2 alusel 7, M. Raidile, H. Sinkale ja E. Heklesele § 17-58-2 alusel 5, A. Sinkale, G. Parkile ja R. Parkile 3 aastat PTL-i.¹⁷³ Nen-de edasise saatuse kohta on teada üksnes seda, et E. Koppel suri 30.10.1942 Kirovi oblasti vangilaagris.¹⁷⁴

Boris Tiidu organisatsioon

31. mail 1941 arreteeriti Tallinnas NKVD poolt Tallinna merekooli lõpetanu aurik *Marta* ra-dist Arvi Tops (1921 Tallinn), keda süüdistati kuulumises kontrevolutsioonilisse. mässu-organisatsiooni.¹⁷⁵ A. Tops tunnistas ülekuu-lamisel, et organisatsiooni juhiks oli Boris Tiit ning liikmeteks Endel Pärn, Felix Lepp, Vik-tor Tõnisson, Aksel Lindmaa, Olev Kruus ja tema.¹⁷⁶

Relvade hankimise ja sidepidamise kohta sakslastega tunnistas A. Tops järgmist: "Tiit tahtis hankida organisatsioonile relvi, ma nä-gin tal kodus 4 brauningit. Kaks sai ta sakslas-te käest. /.../ Tiit oli sidemetes saksa luure agendiga Eestis, ise rääkis. /.../ Tiidu korteris oli raadiosaatja, mille operaatoriks olin mina.

¹⁶⁹ ERAF, f 130, s 5452.

¹⁷⁰ ERAF, f 129, s 5214, l 212.

¹⁷¹ Samas, l 207–212.

¹⁷² Samas, l 152.

¹⁷³ Samas, l 234–235.

¹⁷⁴ Poliitilised... I, lk 181.

¹⁷⁵ ERAF, f 130, s 3438, l 4.

¹⁷⁶ Samas, l 16.

/.../ Meil oli kolm saadet, kuid vastust nendele ei saanud. /.../ Saatja ehtasin mina Tiidu ülesandel. Selleks andis Tiit mulle 500 rbl.¹⁷⁷

11. juunil 1941 koostatud määruses süüdistuse esitamise kohta on öeldud, et A. Tops oli kaastegev kontrrevolutsioonilises spionaažorganisatsioonis ja tegeles aktiivselt relvastatud väljaastumise ettevalmistamisega nõukogude võimu kukutamiseks relvastatud mäs-su abil. Peale selle tegeles ta veel spionaažiga välismaa luure kasuks ja aitas sama sihiga luua raadiosidet olemasoleva šifri ja koodi abil.¹⁷⁸

Ülo Jõgi andmetel jättis raadiosaatja A. Topsile enne naasmist Soome Toomas Hellat. Viimane oli 1939. aasta sügisel põgenenud koos oma vennaga purjekal Soome ning tegutses Talvesõja ajal Soome ringhäälingu eestikeelsete saadete teadustajana. Pärast Talvesõja lõpu astus T. Hellat Soome luure kaastööliseks ning 1940. aasta sügisel saadeti ta raadiosaatjaga Eestisse.¹⁷⁹

Kuna A. Tops sooritas 11. detsembril 1942 Solikamskis enesetapu, tema kriminaalasi lõpetati.¹⁸⁰

Boris Tiidu (1913) kohta leidub andmeid 13. juulil 1955 koostatud vaatlusprotokollis. Selle kohaselt asus B. Tiit 1940. aasta novembris looma nõukogude korrale vaenulikest elementidest kontrrevolutsioonilist natsionalistlikku organisatsiooni relvastatud väljaastumiseks. Vahistamise hetkeks oli organisatsioonis 50 liiget, läbiotsimistel võeti ära 45 nimetust mitmesuguseid relvi. Märtsis 1941 lõi B. Tiit kontakti Saksa sõjaväeluure residentide Birki ja Mathieseniga, kes tegutsesid sakslaste Eestist repatrieerumise komisjoni katte all. Neilt sai B. Tiit ülesande koguda spionaaži iseloomuga andmeid, saades vastu suure koguse relvi ja laskemoona, suure summa Nõukogude raha, salatinti, šifrid, koodid ja raadiojaama, et edastada spioonlikku infot Saksa sõjaväe-

luurele. Koos Birki ja Mathieseniga arutas B. Tiit sõja ajal Saksa õhudeessandi heitmiseks ENSV territooriumile sobilike punktide leidmist ja ettevalmistamist ning võttis endale ülesandeks nende kohtade leidmise.

16. septembril 1941 mõistis NSV Liidu Ülemkohtu Sõjakolleegium B. Tiidule VNFSV Krk §-de 58-2, 58-6 I ja 58-11 alusel surmanuhtluse ühes vara konfiskeerimisega.¹⁸¹

Süüdistatuna kuulumises Boris Tiidu organisatsiooni arreteeriti 1. juunil 1941 Tallinnas Tallinna kommunaalmajanduse osakonna referent Vaike Pärtzel (1917). 17. aprillil 1943 Molotovi oblastis koostatud süüdistuskokkuvõtte järgi seisnes V. Pärtzeli süü B. Tiidult saadud ülesannete täitmises. Need olid järgmised: "1) Eestis paiknevate Punaarmee üksuste ja lennukväljade asukohtade väljaselgitamine; 2) uute liikmete kaasamine organisatsiooni; 3) tegelemine relvade hankimisega organisatsiooni liikmetele; 4) relvastatud väljaastumise puhul tulistada nurga tagant Punaarmee üksuste pihta ja relvastatud jõuga takistada vabrikute ja tehaste hävitamist Punaarmee poolt."¹⁸²

16. juunil 1943 mõistis NKVD Molotovi oblasti EN talle VNFSV Krk §-de 58-2, 58-6 ja 58-11 alusel 10 aastat PTL-i. Pärast karistuse ärakandmist saadeti asumisele Krasnojarski krais, kust vabanes 27.01.1956.¹⁸³

Seoses B. Tiidu organisatsiooniga arreteeris NKVD Tallinnas Riikliku Liidutehase nr. 463 joonestaja Arvo Muna (1920). Tema vend Valdeko Muna (1903) oli juba varem arreteeritud. A. Muna süüdistati seotuses Viktor Tõnissoni ja Aksel Lindmaaga ning osalemises kontrrevolutsioonilise organisatsiooni tegevuses. Selles A. Muna end süüdi ei tunnistanud. Ta võttis küll omaks, et talle tehti ettepanek organisatsioonis osaleda, ent ta ei olnud nõus. Samuti ei olnud talle teada organisatsiooni eesmärgid ja ülesanded. 9. septembril 1941 mõistis Kirovi Oblastikohtu kriminaalasjade kolleegium A. Munale VNFSV Krk § 58-12 alusel 5 aastat PTL-i. Suri 19.01.1944 vangistuses Kirovi oblastis.¹⁸⁴

1. juunil 1941 arreteeriti tšekistide poolt B. Tiidu organisatsiooni liige, Tallinna Polütehnikumi üliõpilane Olev Kruus (1920). Läbiotsimisel tema elukohas leiti 11 nagaani, 2

¹⁷⁷ Samas, I 18–19.

¹⁷⁸ Samas, I 46.

¹⁷⁹ Ülo Jõgi, "Erna" legendid ja tegelikkus. Tallinn, 1996, lk 31.

¹⁸⁰ ERAF, f 130, s 3438, I 48.

¹⁸¹ Samas, I 130–131.

¹⁸² ERAF, f 130, s 3586, I 62–64.

¹⁸³ Poliitilised... I, lk 407.

¹⁸⁴ ERAF, f 130, s 12540.

mausrit ja 3 revolvrit, suuremas koguses pad-runeid. Lisaks sellele gaasimask, kiiver, kirjutusmasin "Olympia", USA päritolu raadiovastuvõtja RCA, 15 rahvusvärves käesidet ja 3 sini-mustvalget lippu. O. Kruusi süüdistati kuulumises põrandaalusesse spionaaziorganisatsiooni. Toimikus leiduvad ka salakirjad-šifrid raadio-saatjate jaoks. Eeluurimist ei jõutud lõpetada, sest O. Kruus suri 2.01.1942 Ussollagis.¹⁸⁵

1. juunil 1941 arreteeriti NKVD poolt Tallinnas TPI majandusüliõpilane Otto-Evald-Hjalmar Letner (1919), kes oli Ülo Jõgi kaudu tutvunud TPI majandusüliõpilase Endel Pärnaga. Viimane tõi talle 24. mail 1941 suletud kohvri, milles oli raadiojaam. Ka E.-H. Letner ei võtnud ülekuulamistel omaks osalemist kontrrevolutsioonilise spionaaziorganisatsiooni tegevuses. Ilmselt sai ta selle tõttu eriti jõhkra kohtlemise osaliseks, sest 17. juunil 1942 peatati eeluurimine kuni tema tervenemiseni. E.-H. Letnerit raviti Ussolskaja 2. lagipunkti statsionaarses haiglas. Nähtavasti tasus mehine süü mittetunnistamine end ära, sest E.-H. Letner vabastati vahi alt veebruaris 1944, suunati tööle Aleksandrovski masinaehitustehasesse, kus töötas kuni märtsini 1962.¹⁸⁶

Feliks Lepa (1920) saatusest on teada, et ta arreteeriti 1. juunil 1941 ja suri 3.12.1941 Ussollagis Permi oblastis.¹⁸⁷

Endel Pärn (1918) arreteeriti nagu teisedki organisatsiooni liikmed 1. juunil 1941. Selleks, et pääseda piinamistest ülekuulamisel, hüppas ta 3. juunil 1941 kolmanda korruse aknast välja, ent jäi ellu. Tema uurimine peatati ja edasine saatus on teadmata.¹⁸⁸

Aksel Lindmaa arreteeriti 27. mail 1941 Riias. Läbiotsimisel leiti temalt film Tallinna lahe miiniväljade plaaniga (teise ilmutamata filmi valgustasid miilitsad kinnivõtmisel ära), mida ta olevat püüdnud üle anda Saksa saatkonda. 14.04.1943 mõistis NKVD EN Solikamskis A. Lindmaa surma. Otsus viidi täide 15.06.1943.¹⁸⁹

Teadaolevalt oli organisatsiooni liikmetest ainus pääsenu Viktor Tõnisson.¹⁹⁰

B. Tiidu grupiga seostasid tšekistid ka Pärnu gruppi, mille tuntumaks liikmeks oli endine Eesti sõjaväe kapten Karl Parek (1903), kes tol ajal töötas Pärnu Kalakombinaadi ostmise

ja soolamise punkti juhatajana. 22.–27. juunil 1941 arreteeriti tšekistide poolt Pärnus peale K. Pareki Ehitustrusti nr. 3 ökonomist Johannes Ümarik (1919), Pärnu mootoritehase "Proletar" ökonomist Artur Rungi (1916), äriteeni- ja Harald Jakson (1922), Pärnu segakaubastuse nr. 90 raamatupidaja Richard Vilgats (1922), Pärnu riikliku panga teenistuja Feodor Paimre (1922), Kristjan Saar (1921), mööblimeister Fred Kuusik (1911), Arnold Tamro (1921), Artur Messimas (1918) ja Endel Jakson (1916).¹⁹¹ Kuna tšekistidel oli kibekiire Eestist põgenemisega, ei olnud neil mahti põhjalikumalt juurdlusega tegeleda. Juba 2. juulil 1941, s.o nädal pärast arreteerimist, mõistis BS NKVD VS kõik ülalnimetatud surma. Otsus viidi täide järgmisel päeval, 3. juulil 1941.¹⁹²

1970.–1980. aastate tuntud vastupanuliikumise aktivisti ja taasiseseisvunud Eesti esimese siseministri Lagle Pareki isa Karl Pareki nimi seostub veel ühe vastupanualgatusega. *MRP-AEG Infobülletään* nr. 7 on avaldatud kolonel Jaan Maide arhiivist leitud 47 eesti ohvitseri kiri president K. Pätsile, milles avaldatakse mõistvat suhtumist survele, mida presidendile avaldatakse, ja jõudu, mis maad ähvardab, ning avaldatakse valmidust "kõige meeletumaks võitluseks meie iseseisvuse ja vabaduse allesjäämise nimel". Kirjas rõhutatakse, et "kui Teie ja valitsus otsustavad minna täieliku allaandmise teele, jääb meile üle vaid äärmuslik võimalus lahti öelda vandest ja sõjaväemäärustikust, ning astuda erru, et korraldada vastupanu eraviisiliselt". Allakirjutanut seas on ka kapten K. Pareki nimi.¹⁹³ Senini on jäänud selgusetuks selle läkituse koostamise ja edasise kulgemise asjaolud. **T**

(järgneb)

¹⁸⁵ ERAF, f 130, s 3574; Poliitilised... II, lk 188.

¹⁸⁶ ERAF, f 130, s 5700.

¹⁸⁷ Poliitilised... I, lk 247.

¹⁸⁸ ERAF, f 130, s 5640 ja 3450.

¹⁸⁹ ERAF, f 130, s 10398 ja 3450.

¹⁹⁰ ERAF, f 130, s 3450.

¹⁹¹ ERAF, f 130, s 13088, kd 1, l 52, 81, 100, 132, 152, 169, 188, 200, 213, 235.

¹⁹² Samas, kd 2.

¹⁹³ Kogumik MRP-AEG Infobülletään. Koostajad Eve Pärnaste ja Viktor Niitsoo. Tallinn, 1998, lk. 166–167.